

Dünyada İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Müfredatları

Hakan Sarıbaş

Dünyada İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Müfredatları

Hakan Sarıbaş

ÖZET

İslam ülkelerinin ve az gelişmiş ülkelerin milli gelirleri yıllar içerisinde artmasına rağmen nispi ekonomik durumlarının düzelmediği görülmektedir. Bu ülkelerin üniversitelerinde hâkim olan iktisat programının araştırmaları ve politika önerileri, karşılaşılan iktisadi meseleye çözüm üretememiştir. İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasından kısa bir süre sonra İslam iktisadının nazarisi ve tatbikatı gelişmeye başlamıştır. Bunun neticesinde üniversitelerde İslam iktisadı ve finansı lisansüstü programları açılmaya başlamıştır. Bu makalemizde, dünyadaki İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatlarında görülen ana eğilimleri tespit etmeye çalışıyor ve bu eğilimlerin genel bir değerlendirmesini yapıyoruz. Üniversitelerin uyguladıkları müfredatlar kendi web sitelerinde açıklandığından, araştırmada bu açıklamalardan yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler derlendiğinde üç ana eğilimin bulunduğu görülmüştür. Tam kapsayıcı müfredat, ana akım içerisinde müfredat, araştırma ve ders tabanlı müfredatlar. Müfredatlar değerlendirildiğinde iki ana yaklaşım istikametinde müfredatların şekillendiği ortaya çıkmaktadır. Tam kapsayıcı müfredat özgün bir İslam iktisadı yaklaşımının bir ürünü iken ana akım içerisindeki müfredat, hâkim bilim paradigmasının kabulünün bir ürünüdür. Bu yaklaşımlarla araştırma veya ders tabanlı programların inşa edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, Eğitim, Lisansüstü, Müfredat

Atıf: Sarıbaş, H. (2017). *Dünyada İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatları* (Araştırma Raporu No. 2). İstanbul: İslam İktisadı Araştırma Merkezi.

YAZAR HAKKINDA

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden 1992 yılında lisans, 1997 yılında Clark University İktisat Bölümü'nden yüksek lisans, 2003 yılında da George Mason University İktisat Bölümü'nden doktora derecesi aldı. 2004 yılından beri Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İİBF`de dersler vermekte ve araştırmalar yapmaktadır. Sarıbaş, genel olarak kurumsal iktisat, özel olarak da kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkileri ve matematiksel iktisat üzerinde çalışmaktadır.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

ikam.org.tr @bilgi@ikam.org.tr ikamorgtr ikamorgtr

© Tüm hakları saklıdır. İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İslam İktisadı Araştırma Merkezi'ni bağlamaz.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği tarafından 2016 yılında kurulan İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM), aslen yeni bir iktisadi anlayışın ve uygulama zemininin oluşumuna katkı yapmayı amaçlamaktadır. İslam iktisadını teorik ve uygulamalı olarak ele alan eğitim, araştırma, yayın ve etkinlikler gerçekleştiren İKAM bu faaliyetlerinin çıktılılarıyla araştırmacıları, iş dünyasını ve politika yapıcıları bilgi birikimi açısından beslemeyi hedeflemektedir. Böylece İslam iktisadı alanının toplumda ve kamuda tanınmasını ve kabul edilmesi için çeşitli düzeylerde çalışmalar ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İKAM Raporları alanında yapılan araştırmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayın dizisidir.

Giriş

Dünyadaki üretim artışı son iki yüzyıldan beri önemli ölçüde artmış ve bunun sonucunda genel refah düzeyi önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak şekilde yükselmiştir. Ancak insanlığın çözmek zorunda kaldığı iktisadi meselenin ağırlığı, dünyanın farklı kesimlerinde değişik boyutlarda hissedilmektedir. Bir bölgede sağlanan iktisadi başarı diğer bölgede aynı ölçüde başarılamamakta ve bu durum devam edip gitmektedir. Bunun yanında genel refah artışı maliyetsiz olmamış, başta tabiatın tahrip edilmesi olmak üzere insan hayatına ağır olumsuz dışsallıklar yüklemiştir.

İktisat bilimi, ülkeler arasında görülen bu gelir farklılıklarının tasarruf, teknoloji ve nüfusun büyüme hızı gibi yakın sebeplerden ziyade onlara etki eden temel sebeplerden kaynaklandığını söylemektedir. Buna göre, resmî ve gayriresmî kurumlar, kültür, coğrafya ve şans hipotezleri iktisadi başarıyı belirleyen temel sebeplerdir. Yakın sebepleri destekleyen temel sebeplerin başarıyı artırdığı, engelleyenlerin ise iktisadi başarısızlığa yol açtığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin kurumları ve kültürünü dikkate almayan iktisat yaklaşımları mevcut bilimsel standartlardan uzaklaşmakta, politika önerileri de iktisadi meseleyi çözememektedir. Bilindiği gibi kurumsal yapı ve kültürün ana yapıcısı da dindir.

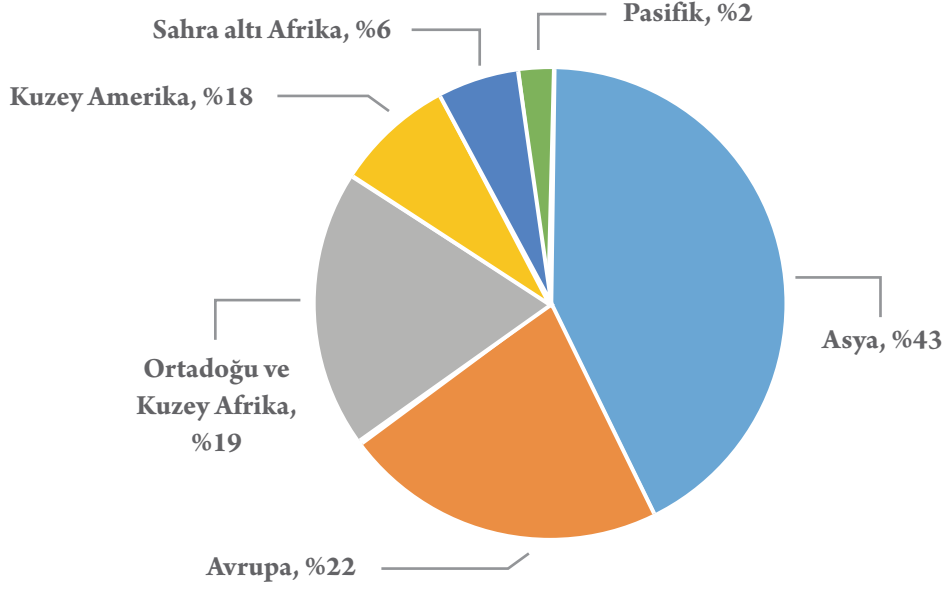
İslam finans endüstrisi son on yılda hızlı bir gelişme göstermiş ve yıllık büyüme oranı %10-12 arasında gerçekleşmiştir. Bu büyümenin sonucu olarak İslam hukukuna uygun finansal varlıkların (banka ve banka dışı kurumlar, sermaye ve para piyasaları, sigorta-tekâful) yekûnu 2 trilyon dolara ulaşmıştır. Pek çok İslam ülkesinde İslamî bankacılık varlıklarının büyüme hızı, konvansiyonel bankacılık varlıklarının büyüme hızından daha yüksektir. Dünyada İslamî finansa ilgi giderek artmakta, Birleşik Krallık, Güney Afrika ve Hong Kong gibi ülkelerde dahi İslamî finans uygulamaları görülmektedir. Son on yıl içinde İslamî finansın hem İslam ülkelerinde hem de dünyada iktisadi gelişmeyi finanse eden etkili bir araç olduğu müşahede edilmiş ve ana akım finansı içerisine de dahil edilmiştir (The World Bank, 2015). Dolayısıyla iktisadi meselenin halledilebilmesi için toplumun kurumları ve kültürüne uygun iktisat programı ve politikaları gereklidir. İslam ülkeleri söz konusu olduğunda toplumsal dokuyla uyumlu iktisat programı, İslam iktisadı ve finansı bilimsel araştırma programıdır ve ancak onun iktisat yaklaşımı ve politikaları sorunlarımızı çözmeye kabiliyetine sahiptir.

Bilimsel araştırma programları arasında yer alan ana akım iktisat programı, dünya iktisat lisansüstü programlarına yön vermekte ve müfredatlar bu programa uygun olarak oluşturulmaktadır. Bu makalede, dünyada nispi olarak az sayıda bulunan İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatları değerlendirilmektedir.

Dünyada İslam İktisadı ve Finansı Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerinin Genel Durumu

İslam iktisadı eğitim ve öğretim faaliyetleri lisans, lisansüstü ve doktora programlarının yanında pek çok faaliyetleri de içermektedir. Genel olarak kısa dönem eğitim ve öğretim faaliyetleri şirket eğitim kursları, diploma ve sertifika kursları, seminer, çalıştay ve farkındalık programlarından oluşur. Bütün bu faaliyetler toplandığında, bölgelere ve ülkelere göre faaliyetlerin yüzdesi Şekil 1'de verilmektedir.

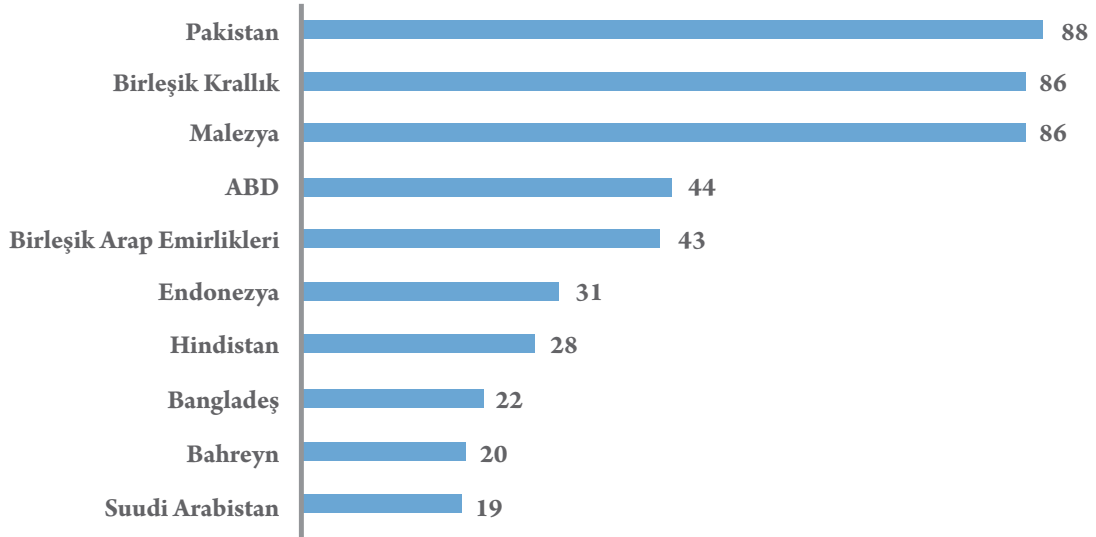
İKAM Araştırma Notu

Şekil 1. Dünya'da İslam İktisadı ve Finansı Programları

Kaynak: Yurizk (2013).

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin en çok yapıldığı iki bölge Asya ve Avrupa'dır. Toplam faaliyetlerin %43'ü Asya'da gerçekleşirken % 22'si Avrupa'da olmaktadır. İki bölge, faaliyetlerin % 66'sını gerçekleştirmektedir.

Şekil 2. İslam Finansı Eğitimi Veren Kurum Sayısı

Kaynak: Yurizk (2013).

Şekil 2'de, dünyada İslamî finans eğitimi veren kurumların en çok bulunduğu ülkeler görülmektedir. Buna göre Pakistan, Birleşik Krallık, Malezya ve ABD en çok kuruma sahip olan ülkelerdir. Kurumları ve kültürü itibarıyla İslam dünyasıyla alakası bulunmayan Avrupa ve Kuzey Amerika'da kurum sayısı pek çok İslam ülkesinden daha fazladır.

Müfredatların Tasnifi

Dünya genelinde İslam ekonomisi ve finansı lisansüstü programları incelendiğinde üçlü bir tasnif yapmak mümkündür: Tam kapsayıcı müfredat, ana akım programı içerisinde müfredat ve araştırma ve ders tabanlı lisansüstü müfredat.

İslam iktisadı ve finansı adı altında lisansüstü derece sunan programları tam kapsayıcı lisansüstü program olarak adlandırabiliriz. İslamî Bankacılık ve Finans (Islamic Banking and Finance) programı tam kapsayıcı lisansüstü müfredat sunabilme kapasitesine sahiptir ve bu programların sayısı gittikçe artmaktadır. Tam kapsayıcı program sunan önde gelen üniversiteler Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya (International Islamic University Malaysia), Uluslararası İslam Üniversitesi İslamabad (International Islamic University Islamabad), INCIEF Global Üniversitesi Malezya (INCIEF Global University Malaysia), Yarmouk Üniversitesi (Yarmouk University), Durham Üniversitesi (Durham University) ve Utara Üniversitesi Malezya (Universiti Utara Malaysia) sayılabilir.

Tam kapsayıcı lisansüstü müfredat, ağırlıklı olarak İslam iktisadı ve finansı derslerinden oluşmaktadır. Bunun doğal sonucu, tez konusunun tamamıyla İslam iktisadında belirlenmesi, dolayısıyla İslam iktisadı ve finansı araştırma konularından birisine mutlaka katkı yapılabilmesidir.

Ana akım programı içerisindeki lisansüstü müfredatta dersler ağırlıklı olarak ana akım iktisat programından seçilmekte, İslam iktisadı ve finansı dersleri ise bir uzmanlık alanı çerçevesinde toplanmaktadır. Bu programlar yakinen incelendiğinde “Ana akım iktisadın hâkim paradigma, İslam iktisadı ve finansının da onun bir alt dalı” olduğu şeklinde bir yapılanma söz konusudur.

Araştırma ve ders tabanlı lisansüstü müfredatlar ise iki guruptan oluşmaktadır: Araştırma tabanlı müfredat ve ders tabanlı müfredat. Araştırma yapılarak oluşturulan lisansüstü müfredatta öğrenciler, araştırma teknik ve yöntemleri konusunda öğrenim gördükten sonra programda açık bulunan İslam iktisadı ve finansı araştırma alanlarından birinde tez yazmaktadırlar. Tez için gerekli koşullar diğer müfredatlara göre daha geniş tutulmuştur. Ders tabanlı lisansüstü müfredatlar yüksek lisansa özgü olduğundan, “tezsiz yüksek lisans” olarak da adlandırılabilir.

Bankacılık ve finansla bütünleştirilmeden İslam İktisadı (Islamic Economics) başlığı altında ders tabanlı lisansüstü program yaygın değildir. Bu konuda diğerlerinden farklı olan kurum Universiti Kebangsaan Malaysia’dır. Bu üniversitenin İktisat ve İşletme Fakültesi’nde (Faculty of Economics and Management) İslam İktisadı master programı (Master of Islamic Economics) bulunmaktadır. Doktora programında İslam İktisadı, İslamî Bankacılık, İslam Finansı ayrı ayrı uzmanlık alanları olarak yer almaktadır.

Araştırma tabanlı lisansüstü çalışma yapmak daha yaygındır. Programlardan, araştırma tabanlı yüksek lisans (Master by research) ve araştırma tabanlı doktora (PhD by research) alınabilmektedir. Araştırma tabanlı yüksek lisans ve doktora veren üniversitelere örnek olarak aşağıdakiler verilebilir: Utara Üniversitesi (Universiti Utara Malaysia-UUM), Mara Teknoloji Üniversitesi (Universiti Teknologi MARA Malaysia-UITM), Durham Üniversitesi (Durham University) ve Kebangsaan Üniversitesi Malezya (Universiti Kebangsaan Malaysia).

Tam Kapsayıcı Lisansüstü Müfredat - IIUM Örneği

1983 yılında kurulan Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya, İslam ülkelerinin istişareyle kurdukları bir üniversitedir ve bu sebeple önemli bir konuma sahiptir. Üniversitenin aldığı pozisyon ve takip ettiği ajanda, ümmetin mevcut eğilimi ve istikameti hakkında bilgiler sunmaktadır.

Üniversitede tıp, bilim, iktisat ve işletme bilimleri, mühendislik, İslamî ilimler ve insan bilimleri gibi geleneksel lisansüstü programlar yanında İslamî bankacılık ve finansı yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır. Bu programlarda okutulan dersler tamamen İslamî bankacılık ve finans konularındır ve yazılan tezler alana katkı yapmaktadır. Programların amacında üç hedef vardır: 1) disiplinlerarası bir yaklaşımla İslamî bankacılık ve finans alanında uygun bilgi ve becerilere sahip, yüksek potansiyelli yetenekler ortaya çıkarmak 2) İslam'ın maksatları (Maqasid Al-Shariah) çerçevesinde İslam bankacılığı ve finansının nazari ve tatbiki bilgilerinin geliştirilmesi ve iletilmesi 3) İslamî bankacılık ve finansı alanında küresel boyutta talep edilen uzman ve profesyonellerin yetiştirilmesi. Kurgulanan hedeflere bakıldığında, pozitif bir yaklaşımla ekonomik hayatın ihtiyaç duyduğu nazari ve tatbiki bilgilerin elde edilmesi ve bunları tatbik edebilecek uzmanların yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

İslamî bankacılık ve finans yüksek lisans programı iki modülden oluşmaktadır. Modüllerden biri seçilerek 42 kredi saati tamamlanmalıdır. Birinci modül 7 zorunlu, 5 seçmeli ders ve bir araştırma makalesinden, ikinci modül 7 zorunlu, 3 seçmeli ders ve tez çalışmasından oluşmaktadır. Yüksek lisans programı normal olarak tam zamanlı statüde 2 yılda, yarı zamanlı statüde ise 4 yılda tamamlanabilmektedir. Azami süreler tam zamanlı statüde üç yıl, yarı zamanlı statüde beş yıldır. Bilimsel hazırlığa ihtiyaç duyan öğrenciler, konvansiyonel iktisadın 5 adet lisans dersini programa başlamadan almak zorundadır.

İslamî bankacılık ve finans doktora programına kabul koşulları, dil becerisinin yanında iyi derecede lisans (BA) ve yüksek lisans (MA) diplomalarına sahip olmaktır. "Araştırma Metodolojisi" ve "İslamî Finansta Çağdaş Meseleler" dersleriyle birlikte bir seçmeli ders seçmek zorundadır. Seçmeli dersler "Kalitatif Metotlar" ve "Kantitatif Metotlar"dır. Doktora programının ilk yılında zorunlu dersler tamamlandıktan sonra doktora tezi hazırlanır ve sunulur. Doktora programı normal olarak tam zamanlı statüde 3 yıl, yarı zamanlı statüde 6 yılda tamamlanır. Azami süreler tam zamanlı için 6 yıl, yarı zamanlıda 8 yıldır.

İslamî bankacılık ve finansı yüksek lisans programı tamamlandıktan sonra İslamî bankacılık ve finansı doktora programına başlanması, ders ve araştırma bütünlüğünü sağlamaktadır. Doktora için yüksek lisans derecesinin zorunlu olması, sağlam bir ders alt yapısı ve araştırma tecrübesinin arandığını göstermektedir.

Ana Akım Programı İçinde Müfredat – IIUM Örneği

Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya, tam kapsayıcı müfredat yanında ana akım iktisat programı içinde İslam iktisadi ve finansı lisansüstü uzmanlık alanı seçeneği sunmaktadır. İktisat ve işletme bilimleri külliyesinde iktisat yüksek lisans programı uzmanlık alanı adı İslam İktisadi ve Finansı, doktora programının uzmanlık alanı adı ise İslam İktisadi'dir.

Lisansüstü programlarının her ikisinde de ortak olan amaçlar şu şekilde belirlenmiştir: 1) Konvansiyonel ve İslamî yönleri/kavramları birleştirmek 2) Konvansiyonel ve İslam iktisadının her ikisini

de bilen uzmanlar yetiştirmek 3) Hızla değişen iktisadi çevreye uyum istikametinde İslam iktisadi araştırmalarını cesaretlendirmek. Bölümün güçlü olduğu alanlar: İslam İktisadi, Uluslararası İktisat, Para Teorisi, Makroiktisat ve İktisadi Gelişme'dir.

Programın amaçları ve yapısına bakıldığında, İslam iktisadi ve finansını ana akımın bir alt dalı olarak gören bir anlayışın hâkim olduğunu görmekteyiz. Toplam 42 kredi saatinden oluşan yüksek lisans programında öğrencilere üç farklı seçim sunulmaktadır: 24 saati ders 18 saati tez, 33 saat ders 9 saat araştırma makalesi ve 39 saat ders, 3 saat uygulamalı araştırma metod ve teknikleri. Tam zamanlı öğrenciler her dönem minimum 9-12 kredi alırken yarı zamanlı olanlar 6 krediyle kayıt olurlar. Kabul koşulları, 3.0'dan büyük kümülatif ortalama (3.0 dahil) ile BA diploma ve İngilizce yeterlilik belgesidir.

Yüksek lisans programındaki zorunlu dersler Ekonometri, Mikroiktisat, Makroiktisat ve İslam İktisat Düşüncesi'dir. Ticaret ve İktisadi Gelişme, Sanayi İktisadi, Finans, Finansal İktisat ve İslam İktisadi ve Finansı alanları seçimlik uzmanlık alanlarıdır. Her bir uzmanlık alanında araştırma yöntem ve teknikleri dahil 4 ile 6 adet ders verilmektedir. İslam iktisadi ve finansı, 6 ders ile en çok dersin yer aldığı uzmanlık alanıdır. Öğrenciler zorunlu dersleri tamamladıktan sonra uzmanlık alanı derslerini alırlar ve tezlerini yazarlar.

İktisat doktora programına kabul edilebilmek için 3.0 üzeri ortalama ile BA ve MA diplomalarına ve İngilizce yeterliliğe sahip olmak gereklidir. Doktora programı 12 saati zorunlu ders (4 ders) ve 60 saati tez olmak üzere toplam 72 kredi saatinden oluşur. Zorunlu dersler Mikroiktisat, Makroiktisat, İslam İktisadi ve Araştırma Yöntemleri'dir. Tezden önce bütün zorunlu derslerin en az 3.0 minimum ortalama ile tamamlanması ve yeterlilik imtihanının başarılmaması zorunludur. Yeterlilik yazılı ve sözlü kısımlarından oluşur ve imtihan konuları İslam iktisadi, mikroiktisat ve makroiktisattır. Yeterlilikte iki defa başarısızlık, programdan çıkarılmayı gerektirir.

Ana akım programı içerisinde yer alan İslam İktisadi ve finansı lisansüstü programları uzmanlık alanı olarak yer aldığından, bu alanların seçilip seçilmemesi öğrencinin tercihidir. Tercih etmeyen öğrenciler, İslam iktisadi meselelerine katkı yapmayı yazdıkları tezler ve çalışmalarlarıyla ana akımın tanımladığı meselelere onun teori ve yöntemleriyle katkı yapacaklardır. Zorunlu derslerde yer alan İslam iktisat düşüncesi veya İslam iktisadi derslerinin tek başına dünya görüşünü oluşturma yeterliliği tartışmalıdır.

Araştırma Tabanlı Müfredat – UITM Örneği

Malezya Teknoloji Üniversitesi (Universiti Teknologi Mara Malaysia - UITM) Çağdaş İslamî Araştırmalar Akademisi'nde, Çağdaş İslamî Araştırmalar master ve doktora programları vardır. Programlar tamamıyla araştırma odaklıdır. Teze başlamadan önce özgün tez üretilebilmesi için gerekli olan araştırma eğitimi kapsamlı olarak verilmektedir. Tezler Malayca, İngilizce ve Arapça dillerinden birinde yazılabilir. Yüksek lisans programına kabul koşulu minimum 2.75 ortalama ile lisans diplomasıdır. Tam zamanlı statüde yüksek lisans program 1.5 ile 3 yıl arasında bitirilebilmektedir.

Akademide sunulan yüksek lisans ve doktora programlarının amacı, çağdaş İslamî ilimler alanında uzman alimler yetiştirmek ve İslam hukuku ve teorisini çağdaş disiplinlerle entegre etmektir. Tezin yazılacağı araştırma alanları Akitler ve Mübadeleler (Muamelat), İslam İktisadi, İslamî Bankacılık ve Fi-

nans, Şeriat ve Hukuk, İslam Hukuk ve Yargı Sistemi, Helal Bilim ve Yönetimi, İslam Medeniyeti, İslam Düşüncesi, Karşılaştırmalı Din, İslam Eğitimi ve Yönetimi, İslamî İdare ve Yönetim'dir. Öğrenciler bu alanlarda tezleri yazmaktadırlar. Tezin kabul koşulları diğerlerine göre çok daha kapsamlı tutulmuştur.

Çağdaş İslamî Araştırmalar Akademisi doktora programına kabul koşulu asgari 2.75 not ortalamasıyla lisans ve yüksek lisans diplomalarıdır. Programın amaçları ve araştırma alanları aynı olmakla birlikte tezin kapsamı yüksek lisans tezine göre çok daha geniş tutulmuştur. Doktora programı, tam zamanlı statüde 3 ila 5 yıl arasında tamamlanmaktadır.

Tam kapsayıcı ve ana akım programı içerisindeki müfredatlar araştırma tabanlı ve/veya ders tabanlı olarak dizayn edilmektedirler. Burada bahsedilebilecek diğer örnekler Utara Üniversitesi (Universiti Utara) ve Yarmouk Üniversitesi'dir (Yarmouk University).

Utara Üniversitesi'nde yer alan İslam İşletme Okulu bünyesinde İslam Finansı, İslam Bankacılığı, İslam Bankacılığı ve Finansı, ve İslamî İşletme Çalışmaları adlarında yüksek lisans programları bulunmaktadır. Programlar araştırma tabanlı ve ders tabanlı olarak ayrı ayrı yer almaktadır. Öğrenciler araştırma veya ders tabanlı modüllerden birine kaydolarak yüksek lisans derecesi alabilirler. İslam İşletme Okulu'ndaki doktora programı sadece araştırma tabanlıdır.

Ürdün'de bulunan Yarmouk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi'nde İslam İktisadı ve Bankacılık Bölümü bulunmaktadır. Bölümde lisans, yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır. İslam İktisadı ve Bankacılık bölümünün İslamî İlimler altında yapılandırıldığı görülmektedir.

Genel Değerlendirme

Dünyada, İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatlarının oluşturduğu mevcut tecrübeyi değerlendiren akademik çalışmalar ve görüşler mevcuttur. Zubair Hasan ve Sayyid Tahir, İslam dünyasının içerisinde bakarken Timur Kuran, İslam dünyasının dışından bakmaktadır ve İslam iktisadı hakkında görüşlerine Batı'nın en çok itibar ettiği isimdir.

Zubair Hasan (2009)'a göre lisansüstü müfredatların yaklaşım ve istikametlerinde iki hâkim durum vardır: Negatif Filtre ve Pozitif Filtre. Negatif Filtre, dinî yaklaşımı ve istikameti püriten olan, ya hep ya hiç davranışında ve gerçek hayatı sadece İslamî kurallarla tanımlayan yaklaşımdır. İslamî sistemin üstünlüğünü ana akımı sert bir şekilde eleştirerek dile getirirler. Ana akımdan ayrılmayı ve özgünlüğü savunurlar. Pozitif Filtre ise adım adım ilerleme yaklaşımıdır. Son 20 yılda İslam iktisadında yazarlar, artan bir şekilde bu yolu tutmuştur. Bu yaklaşım, sürekli büyüyen ana akım stokunda yer alan bilgilerden faydalı olanları alıp asimile eder. Uyum sağlayıcı ve ana akımı benimseyicidir.

Aynı makalesinde İslam bankacılık ve finansı uygulamasının ana akım iktisadın pozisyonuna yaklaştığını ve bu yakınlaşmanın dikkat çekecek boyuta ulaştığını belirtmektedir. Bu yakınlaşmanın İslam bankacılık ve finansından ana akım iktisadına doğru tek yönlü olduğunu ve Batı dünyasının bu yakınlaşmaya karşı büyük bir ilgi gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre, yakınlaşma artık geriye dönüşün mümkün olmadığı bir noktaya ulaşmıştır. Pozitif Filtre'nin güçlendiğini ve rakibi olan negatif filtrenin özgünlük arayışlarına da izin vermeyeceğini iddia etmektedir.

Pozitif Filtre'nin ana akım karşısındaki davranışı, Zubair Hasan'ın iddia ettiği gibi değildir. Başka medeniyetlerin ürünleri karşısında adım adım ilerleyici, faydalı olanları alıp asimile edici tavrı, geçmişteki kelimcilerin takındığı metodolojik tavidir. Mütekellimunun bu tavrı ile son 20 yılda yazar Pozitif

Filtre yazarlarının tavrı aynı değildir. Pozitif Filtre’de bir filtrenin olmadığı, gelen her şeyin sorgulanmadan sadece isim değiştirerek geçtiği gözlenmektedir. Pozitif Filtre, İsmail Faruki’nin ileri sürdüğü bilginin İslamlaştırılmasının kötü bir uygulamasıdır. Ana akımla bir sorunu yoktur. Özgün bir paradigma üretme hedefi de yoktur. Pozitif Filtre’nin (veya filtresizlik) son yirmi yılda zemin kazanmasının sebebi, Negatif Filtre olarak adlandırılan yaklaşımın İslam geleneğinde olduğu gibi bir okul çevresinde toplanıp “paradigma” oluşturamamasından veya “bir araştırma programı” hüviyetine gelememesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında filtreden bahsedebilmemiz için öncelikle “geliştirilmiş bir filtre” nin olması gerekir. Böyle bilimsel bir filtre yoktur, “ad hoc ifadeler” söz konusudur.

Sayyid Tahir (2009), İslam bankacılığı teorisinin, uygulamadaki İslam bankacılığının gerisinde kaldığını söylemektedir. Programların işletilmesinde iki önemli sorunla karşılaşmaktadır: İktisat öğrencilerine Arapça’nın ve İslam hukukunun öğretilmesi. Öğrenciler bu iki alanda önemli altyapı sorunlarıyla beraber gelmektedirler. Ona göre, İslam finansı eğitim ve öğretimindeki önemli meydan okumalar 1) paradigma 2) İslam hukuku ve eğitimi 3) müfredat 4) öğretim materyalleri ve 5) öğretim üyeleridir.

Timur Kuran (2013), İslam finansı uygulayıcılarının üniversitede eğitim alacakları uygun yerin İlahiyat Fakülteleri olduğunu söylemektedir. Ona göre, İktisat, İşletme ve Hukuk Fakülteleri İslam finansına uygun olan yerler değildir. İslam finansı gerçek hayatta yer aldığı ve milyarlarca doları ilgilendirdiği için mutlaka çalışılmalıdır ve disiplinlerarası bir yaklaşım gereklidir. İşletme Fakülteleri bu kadar büyük bir kaynağı incelemelidirler ama bu inceleme kendi prensipleri çerçevesinde olmalıdır. İslam ülkelerindeki üniversitelerin çok büyük bir çoğunluğunun konvansiyonel iktisat ve işletme öğrettiğini ifade etmektedir. Çok azı İslamî kurslar ve dersler verir. Bu kurs ve derslerin genellikle pratik bir karşılığının olmadığını iddia eder. Timur Kuran devamında, İslam iktisadı programlarının malî kaynağının petrol gelirleri olduğunu ve petrol fiyatları yüksek olduğu sürece bu programların finansmanına devam edileceğini ifade eder. Ana akımın önde gelen yazarları, programları gereği İslam iktisadı hakkında görüş beyan etmezler. Bu açıdan Timur Kuran’ın görüşleri, ana akımın İslam iktisadına bakışını temsil ettiği için çekicidir.

Yukarıda müfredat açıklamalarımızda görüldüğü gibi dünyada İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatları iki temel yaklaşımla oluşturulmaktadır. Birinci yaklaşım, tam kapsayıcı programda kendini gösteren ve Zubair Hasan’ın Negatif Filtre olarak adlandırıldığı özgün bir İslam iktisadı ve finansı arayan yaklaşımdır. Bu yaklaşımda ana akım dersleri ya hiç bulunmaz veya çok az bulunur ve dersler İslam iktisadı ve finansı dersleridir. Ana akım içindeki müfredat ikinci yaklaşım olan Pozitif Filtre’dir ve kendisini ana akım iktisadın bir dalı olarak görür. İki yaklaşım IIUM’da kendini ifade edebilmiştir. Diğer İslam ülkelerinde de aynı eğilim görülmektedir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde inşa edilen müfredatlar, ders tabanlı veya araştırma tabanlı olabilmektedir.

Bu iki yaklaşımın üniversitelerde eş zamanlı olarak yer alması, İslam ülkelerinde ana akım iktisadının tam hâkimiyetinin, İslam iktisadı ve finansının hâlâ bir paradigmasının olmadığına açık göstergeleridir. Alanda araştırma yapan İslam iktisatçıları, paradigma eksikliği konusunda mutabıktırlar. Paradigma yokluğunun sebebi ana akımın evrensel bilim olduğu, dolayısıyla başka bir paradigmaya gerek olmadığı şeklindeki bir kabul değildir. Çok önemli sebepleri vardır. Bunlardan biri İslam ülkelerinde ve başka ülkelerde paradigma oluşturma gayretlerinin baskılanması, engellenmesi ve İslam iktisadı araştırmalarına yeterli kurumsal ve malî desteğin verilmemesidir. Örneğin, Türkiye’de İslam iktisadı ve finansı alanında hâlâ akademik kariyer yapılamamaktadır. Son zamana kadar da engellemeler sebe-

biyle İslam iktisadı ve finansı alanında lisans ve lisansüstü programları açılmamıştır. Bu alanda akademik çalışma yapanlar adli ve idari takibata uğramakta ve böylece yükselmeleri engellenmekteydi. Bugün bile doçentlik sınav alanları içerisinde İslam iktisadı ve finansı alanı yoktur. Yani, İslam iktisadı doçenti ve profesörü olunamaz.

Hukuki rejim ve sistem, İslam iktisadına izin vermiyor. Bu aşılmalıdır. Varlık alemimiz iyice ortaya çıkmalıdır. Dünya ekonomik sistemi içinde yer almak zorundayız. Varlık alemi inşası uygulamasından biri, İslam ortak pazarı kurulması olabilir. Böylece ekonomik hayatımızın pratiğini geliştirebiliriz. Dünya sisteminde yer almazsak, yani hayatın içinde var olmazsak, bilim paradigması kuramayız ve kurmamızın bir anlamı da kalmaz.

Türkiye’de halkın tercihlerinin siyaset kurumu aracılığıyla yönetime ve hukuk sistemine yansımından sonra programlar yavaş yavaş açılmaya başlamıştır. En parlak öğrencilerin İslam iktisadı ve finansı alanını tercih etmesi için mutlaka müşevviklerin artırılması gerekir. Kurumsal ve malî düzenlemeler, öncelikli olarak yapılması gereken reformlardır. Lisansüstü programlarda okutulan dersler arasında İslam İktisat Tarihi, İslam Ahlâkı ve Tasavvuf dersleri yoktur ve bu önemli bir eksiklik. İslam İktisat Tarihi derinlemesine verilmelidir. İktisat tarihimizdeki tecrübelerimizi aktarmalıyız ve bu aktarımların eğitimlere de mutlaka yansımaları gerekir.

Öğretim üyeleri arasındaki akademik iş birlikleri, İslam ilim geleneğindeki gibi okullaşarak artırılmalıdır. İslam ilim geleneğindeki silsile ve icazetnameler, fikirlerin soy kütüğünün oluşturulmasında önemli bir rol oynuyordu ve böylece ekol veya okul çevresi meydana gelebiliyordu. Bugünkü İslam iktisadı ve finansı alanında yazılan makalelere baktığımızda gelenekteki bu yeteğin kaybolduğunu görüyoruz. Bilimsel araştırma programı çerçevesinde örgütlü bir çalışma ve iş birliğine ihtiyaç vardır.

Eğitim ve öğretim materyallerindeki eksikliklerin giderilebilmesi için ekol veya okul çevresi olarak çalışılmalı, ders materyallerinin finansmanı da üniversitelerdeki bilimsel araştırma projelerinden karşılanmalıdır. Programların kalitesini artırabilmek için farklı üniversitelerde görev yapan liyakatli öğretim üyelerini bir araya getirip en azından bir tane çok kaliteli bir lisansüstü program oluşturabiliriz. Kurulacak bu çekirdek programdan mezun olanlarla yeni lisansüstü programlar açılabilir.

Sonuç

Bu makalemizde, dünyadaki İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatlarında görülen ortak eğilimleri tespit etmeye çalıştık. Araştırmamızın ana kaynağı, üniversitelerin web sayfalarında takdim ettikleri bilgilerdir.

Dünyadaki İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatlarında üç ana eğilim vardır. Tam kapsayıcı müfredat, ana akım içerisinde müfredat ve araştırma ve ders tabanlı müfredatlar. Tam kapsayıcı müfredat içinde ana akım dersleri genellikle yer almazken ana akım içindeki müfredatta İslam iktisadı ve finansı, bir uzmanlık alanı olarak görülür. Ayrıca müfredatlar araştırma tabanlı veya ders tabanlı olarak dizayn edilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin imar edilemediği ve dünyadaki iktisadi adaletsizliğin tüm ağırlığıyla devam ettiği görülmektedir. İslam iktisadı ve finansı alanı, az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları iktisadi problemleri ve yaygın iktisadi adaletsizliği çözebilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin ortaya çıkabilmesinin ilk adımı üniversitelerdir ve lisansüstü müfredatlar bu sebeple hayati bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Barnes, W. (2013, Temmuz). Islamic finance sits awkwardly in a modern business school: Timur Kuran ile Röportaj. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/ee2a2b36-9de5-11e2-9ccc-00144feabdc0> adresinden edinilmiştir.

Hasan, Z. (2009). Islamic finance education at graduate level: current state and challenges. *Islamic Economic Studies*, 16(1&2), 1-31.

Tahir, S. (2009). Islamic finance-undergraduate education. *Islamic Economic Studies*, 16(1&2), 1-31.

The World Bank. (2015, March). Islamic Finance, <http://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/islamic-finance> adresinden edinilmiştir.

Yurizk. Global Islamic Finance Education 2013 Special Report. <https://ribh.files.wordpress.com/2015/03/global-islamic-finance-education-2013-complementary-version.pdf> adresinden edinilmiştir.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @ bilgi@ikam.org.tr [f ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr) [t ikamorgtr](https://www.twitter.com/ikamorgtr)